STUDIA SOCJOLOGICZNE 2018, 1 (228)
ISSN 0039–3371
DOI: 10.24425/119091

Jakub Ryszard Stempień
Uniwersytet Medyczny w Łodzi

WOKÓŁ PYTAŃ O POLSKĄ SOCJOLOGIĘ SPORTU*

Artykuł podejmuje problem konstytucji, kondycji i dorobku polskiej socjologii sportu. Wskazane są istotne kontrowersje dotyczące samego przedmiotu i nazwy subdyscypliny (socjologia sportu *versus* socjologia kultury fizycznej). Omówiono, identyfikowane w literaturze przedmiotu, problemy polskiej socjologii sportu (między innymi wąskie spektrum poruszanych zagadnień, niedobór oryginalnych prac badawczych, niska naukowa jakość studiów). Celem artykułu jest empiryczna weryfikacja katalogu tych problemów. Podstawę analizy stanowi wykonana własna kwerenda polskiego czasopiśmiennictwa socjologicznego z lat 2001–2015. Objęła ona wszystkie numery (łącznie 280 woluminów), ze wskazanego wyżej okresu, następujących pięciu polskich periodyków socjologicznych: „Studia Socjologiczne", „Przegląd Socjologiczny", „Polish Sociological Review", „Kultura i Społeczeństwo" oraz „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny". Na podstawie zebranego materiału zidentyfikowano 29 prac przynależnych do subdyscypliny, potwierdzono faktyczną monokulturę tematyczną polskiej socjologii sportu (głównie świat futbolu i patologiczne zachowania kibiców piłkarskich) z wyraźną nadreprezentacją prac teoretycznych i przeglądowych. Artykuł kończą wnioski, wskazujące zaniedbywane obszary i formy debaty socjologicznej, w odniesieniu do sfery kultury fizycznej (zwłaszcza brak recenzji książek z obszaru socjologii sportu).

Główne pojęcia: socjologia sportu; socjologia kultury fizycznej; sport; rekreacja ruchowa; wychowanie fizyczne; czasopiśmiennictwo socjologiczne.

Wprowadzenie – kilka uwag o związkach socjologii i sportu

Jan Szczepański, w swoim klasycznym podręczniku, stwierdzał, iż socjologia jest „nauką o zbiorowościach ludzkich, dokładniej – przedmiotem jej badań są zjawiska i procesy tworzenia się różnych form życia zbiorowego ludzi, struktury

---

Zakład Socjologii, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, e-mail: j.r.stempien@wp.pl

* Autor chciałby uprzejmie podziękować Kolegom z Sekcji Socjologii Sportu Polskiego Towarzystwa Socjologicznego za ich cenne, krytyczne i życzliwe uwagi, zgłoszone wobec pierwotnej wersji niniejszego tekstu. Pozwoliły one na rozbudowanie argumentacji oraz wzbogacenie materiału o dodatkowe wątki i ważne odwołania literaturowe. Autor dziękuje także anonimowym Recenzentom, których przychylne i rzeczowe komentarze umożliwiły ostateczne dopracowanie tekstu.

tych zbiorowości, zjawiska i procesy zachodzące w tych zbiorowościach, wynikające ze wzajemnego oddziaływania ludzi na siebie, siły skupiające i siły rozbijające te zbiorowości, zmiany i przekształcenia w nich zachodzące" (1972: 12). Można więc przyjąć, że socjologia zajmuje się różnymi zbiorowościami ludzi (klasy, warstwy, grupy nieformalne, społeczności itd.) oraz różnymi formami kolektywnego życia ludzi, takimi jak: praca, zabawa, polityka, konflikty społeczne, aktywności obywatelskie, subkultury, działalność kulturalna itd. W zakresie zainteresowań socjologów mieściłby się również sport, czy może szerzej: aktywność fizyczna.

Socjologia jest nauką młodą, pomimo swojej „długiej przeszłości" (w postaci odwiecznej refleksji potocznej, a także dodatkowo filozoficznej lub artystycznej) (Sztompka 2012: 22). Instytucjonalizacja socjologii, jako dyscypliny akademickiej, rozpoczęła się dopiero w ostatnich latach XIX wieku i trwała do niemal połowy następnego stulecia[1]. Dlatego też za szczególnie znaczący, z punktu widzenia dalszych rozważań i analiz, należy uznać fakt, że już w 1921 roku ukazała się książka Heinza Rissego pt. *Soziologie des Sports*, która „przedstawia pierwszą konkretną deskrypcję sportu jako odrębnego socjologicznego pola badań" (Woźniak 2011: 289; zob. też Wohl 1988: 7–8; Malcolm 2014). Natomiast wcześniej, bo w 1910 roku, Heinrich Steinitzer opublikował monografię *Sport und Kultur*. Oba studia miały swoje warsztatowe słabości; jak surowo pisał Andrzej Wohl (1988: 7–8), ich autorzy nie wykorzystywali systematycznie gromadzonych danych, ani nie posługiwali się metodami naukowymi, lecz prezentowali słabo uporządkowane rozważania nad społecznymi przejawami i społecznymi konsekwencjami sportu.

Niemniej istotne jest, że już w okresie ustanawiania socjologii jako dyscypliny akademickiej powstały prace, które można uznać za fundujące swoistą subdyscyplinę socjologiczną, związaną ze sferą dobrowolnej aktywności fizycznej człowieka. Przeświadczenie, że sport jest obszarem atrakcyjnym dla socjologicznych dociekań, że w istotny sposób wpływa na szerszą rzeczywistość społeczną (poprzez kształtowanie wzorów zachowania, przekazywanie określonych wartości itd.), że jest swoistym lustrem, w którym doskonale są widoczne szersze procesy społeczne (Nosal 2014: 16–17; Nosal 2015: 17–19; Jakubowska i Nosal 2017: 7–8), jest więc przeświadczeniem o długiej tradycji. Refleksja nad społecznym fenomenem sportu towarzyszy socjologii przez cały okres jej

[1] Jak przypomina Piotr Sztompka (2012: 21–22), pierwszy wydział socjologii powstał w 1892 roku na Uniwersytecie w Chicago. Natomiast w Europie pierwsza katedra socjologii została ustanowiona w 1895 roku w Bordeaux. W Wielkiej Brytanii i Niemczech proces konstytuowania, usamodzielniania i uznawania socjologii był opóźniony i sięgał jeszcze pierwszej połowy XX wieku. W 1949 roku powstało Międzynarodowe Towarzystwo Socjologiczne (International Sociological Association – ISA), co można uznać za koniec procesu instytucjonalizacji dyscypliny naukowej.

dojrzałości akademickiej (Krawczyk B., Krawczyk Z. 1998: 441–442)[2]. Radosław Kossakowski i Krzysztof Stachura (2013: 10–11) stawiają wręcz tezę, że zarówno sport (w jego dzisiejszym rozumieniu), jak i socjologia są „dziećmi" nowoczesnego społeczeństwa przemysłowego; stąd socjologiczna refleksja nad sportem wydaje się niejako naturalna.

W Polsce terminy „socjologia sportu" i „socjologia kultury fizycznej" pojawiły się w połowie lat pięćdziesiątych XX wieku, spotykając się ze sceptycyzmem środowiska socjologicznego, kwestionującego społeczną doniosłość sportu jako podstawę jego naukowych analiz (Krawczyk 2011a: 26)[3]. Niesprzyjająca była też „agenda polityczna", która nie uwzględniała w polu zainteresowań socjologii zagadnień sportowych (Nosal 2010: 150). Stąd początki rozwoju polskiej socjologii sportu (wyjąwszy okres przedwojenny) były niełatwe. Pierwsze badania, prowadzone w latach sześćdziesiątych XX wieku, dotyczyły sportu w środowisku wiejskim i zurbanizowanym; podejmowano też zagadnienie sportu kwalifikowanego (Krawczyk B. i Krawczyk Z. 1998: 443–449). W kolejnych dwóch dekadach studia z tego obszaru dotyczyły głównie socjotechniki sportu, wychowania przez sport i do sportu, a także organizacji i profesjonalizacji sportu oraz jego kulturotwórczej roli (tamże, s. 449–454). Prace analityczne i badawcze były prowadzone głównie w perspektywie teorii marksistowskiej (tamże, s. 455). Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte to niewątpliwie okres wyodrębniania polskiej socjologii sportu (Nosal 2010: 151–153), której instytucjonalizacja przebiegała głównie w ramach akademii wychowania fizycznego (Krawczyk B. i Krawczyk Z. 1998: 449–450). Natomiast lata dziewięćdziesiąte charakteryzowały się przedefiniowaniem obszaru zainteresowań autorów związanych z polską socjologią sportu. Coraz chętniej podejmowana była problematyka widowiska sportowego (w realiach rynkowych) oraz kwestia chuligaństwa stadionowego (Nosal 2010: 153–154).

Zarazem trzeba pamiętać – jak przypomina Jerzy Kosiewicz – że polscy badacze (zatrudnieni w Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie: Andrzej

[2] Przemysław Nosal przypomina, że „u zarania XX wieku ważnym obszarem rozwijającej się socjologii było wychowanie fizyczne. Jemu właśnie znaczną część swoich prac poświęcił klasyk polskiej socjologii – Florian Znaniecki (…) W sporcie doszukiwał się pola kształtowania postaw niezbędnych do właściwego funkcjonowania w większych grupach ludzkich – współpracy, uczciwości, przestrzegania ustalonych zasad" (2010: 149; zob. też Krawczyk B. i Krawczyk Z. 1998: 441–442).

[3] Sceptycyzm ten miał swoją trwałość i pozostaje udziałem także współczesnych polskich socjologów. Honorata Jakubowska i Nosal stwierdzają bowiem: „sport często jest wskazywany jako fenomen niegodny pogłębionej refleksji. Postrzega się go w kategoriach rozrywki o ludycznej proweniencji, nieskomplikowanej kulturowo, wręcz antyintelektualnej, w przeciwieństwie do kina czy teatru. (…) nie dostrzega się specyfiki obszaru sportu. Traktuje się go jako epifenomen, jedno z bardzo wielu pól realizowania się życia społecznego. Tym samym jego ranga i doniosłość zostają umniejszone, a on sam staje się obszarem, któremu nie warto poświęcać złożonych analiz" (2017: 8).

Wohl i Zbigniew Krawczyk) pozostawali w centrum ruchu organizowania socjologii sportu w wymiarze europejskim i światowym. Kosiewicz stwierdza nawet, że „socjologia sportu miała na początku swego instytucjonalnego istnienia charakter (…) polonocentryczny" (2008: 17). Należy bowiem pamiętać, że Wohl był jednym z inicjatorów powołania w 1964 roku Międzynarodowego Towarzystwa Socjologii Sportu (International Sociology of Sport Association – ISSA) i został jego pierwszym prezydentem (sprawując tę funkcję do 1978 roku). Wohl założył też w 1966 roku „International Review for the Sociology of Sport" i był redaktorem naczelnym tego periodyku (najpierw rocznika, a potem kwartalnika, obecnie ukazującego się osiem razy rocznie) przez 18 lat[4]. W swoich działaniach był wspierany przez Krawczyka i obydwu przyznano z czasem honorowe członkostwo w ISSA (Kosiewicz 2008: 17–18, 2007: 357–359)[5]. Obecnie, gdy w 2016 roku założona została Sekcja Socjologii Sportu przy Polskim Towarzystwie Socjologicznym (PTS) (właściwie w pięćdziesięciolecie wspomnianych organizacyjnych wysiłków i sukcesów Wohla), warto postawić kilka pytań o stan tej subdyscypliny w naszym kraju, w tym o jej właściwy przedmiot i faktyczny dorobek. Prezentowany tekst aspiruje do udzielenia choćby częściowych i próbnych odpowiedzi na te pytania.

Socjologia sportu czy socjologia kultury fizycznej?

Dla jednoznaczności dalszych rozważań istotne jest przyjęcie pewnych rozstrzygnięć dotyczących samej nazwy i przedmiotu subdyscypliny. Jak bowiem wspomniano wyżej, spotykane bywają dwa określenia: „socjologia sportu" oraz „socjologia kultury fizycznej". Czasem są one stosowane zamiennie (Kosiewicz 2007: 356; Krawczyk 2011b: 40), choć sens terminów „sport" oraz „kultura fizyczna" nie jest tożsamy i „kultura fizyczna" jest pojęciem szerszym. Dzieje się tak najpewniej dlatego, że – jak pisał Krawczyk – „najbardziej dynamicznym i spektakularnym elementem kultury fizycznej po II wojnie światowej pozostaje sport. Rozwija się on niezmiernie szybko, podlegając jednocześnie intensywnemu procesowi dezintegracji i autonomizowania się poszczególnych jego typów. Chodzi tu mianowicie o „sport dla wszystkich", czyli sport rekreacyjny,

[4] Znamienne jest, że odnotowując międzynarodowe organizacyjne sukcesy Wohla w latach sześćdzieisątych XX wieku, Jan Szczepański pragnął włączyć tego socjologa w prace PTS. Zamiar ten nie zakończył się jednak sukcesem (Kilias 2016). Wohl pozostał socjologiem związanym i kojarzonym raczej z kręgiem AWF niż PTS.

[5] Trzecią postacią, szczególnie istotną dla polskiej socjologii sportu drugiej połowy XX wieku, jest niewątpliwie Wojciech Lipoński, zajmujący się początkowo etnologią sportu i mający duże zasługi w „dowartościowaniu" sportu jako obszaru godnego systematycznej i pogłębionej refleksji ze strony nauk humanistycznych (Nosal 2010: 152).

o sport szkolny pozostający w służbie wychowania fizycznego dzieci i młodzieży, o sport ludzi niepełnosprawnych oraz o „wielki sport", czyli – innymi słowy – sport wyczynowy czy widowiskowy. Jest rzeczą charakterystyczną, że ten ostatni ze względu na swoje walory widowiskowe i międzynarodowy zasięg jest wyjątkowo ekspansywny, dlatego też jest pojmowany jako synonim sportu w ogóle. Stąd tendencje sprowadzania wszelkich typów nieutylitarnej aktywności ruchowej człowieka do form sportowych mają swoich licznych zwolenników, nie tylko zresztą wśród socjologów. Dlatego też posługują się oni inną terminologią: mówią mianowicie o socjologii sportu, a nie socjologii kultury fizycznej" (2011a: 28; zob. też Malcolm 2014).

Krawczyk podkreślał zarazem, że termin „socjologia kultury fizycznej" przyjął się swego czasu raczej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, a określenie „socjologia sportu" rozpowszechniło się głównie w Europie Zachodniej i Ameryce (Krawczyk 2011a: 28; zob. też Kossakowski i Michałowski 2013: 10). Jest to zresztą widoczne nawet w tytułach licznych periodyków, publikujących prace z obszaru przedmiotowego subdyscypliny oraz w nazwach towarzystw naukowych: wspomnianego ISSA, Europejskiego Towarzystwa Socjologii Sportu (The European Association for Sociology of Sport – EASS) czy wreszcie Północnoamerykańskiego Towarzystwa Socjologii Sportu (The North American Society for the Sociology of Sport – NASSS). Wydaje się, że obecnie także w Polsce określenie „socjologia kultury fizycznej" ustępuje już popularnością kategorii „socjologia sportu", na co wskazuje nie tylko nazwa wspomnianej sekcji tematycznej PTS, ale i tytuły takich polskich monografii i podręczników, jak opublikowana w 2017 roku: *Socjologia sportu* (red. H. Jakubowska, P. Nosal), *Szkice z socjologii sportu* autorstwa Edwarda i Fabiana Hajduków (z 2013 roku) czy wydana w 2014 roku książka *Socjologia sportu. Szkice empiryczne* (red. S. Kamykowski). Wynika to zapewne z wzorowania się na rozwiązaniach zachodnich, gdyż tamtejsza (zwłaszcza brytyjska) odmiana subdyscypliny jest często przez polskich autorów definiowana jako dojrzała, rozwinięta, a przez to – atrakcyjna (Nosal 2010: 148–149, 156–157; Kossakowski i Stachura 2013: 10).

Należy jednak podkreślić, że termin „socjologia sportu" bazuje na ogół na dość szerokim rozumieniu pojęcia „sport". Jak przypomina Dominic Malcolm (2014), postaci ważne dla rozwoju i instytucjonalizacji subdyscypliny (między innymi Joffre Dumazedier, Brian Sutton-Smith), publikowały prace z zakresu sportu i kultury fizycznej, rekreacji i czasu wolnego (ang. *leisure*) oraz gry i zabawy (ang. *play*). W studiach – uznawanych za przynależne do subdyscypliny – prowadzono i prowadzi się nadal analizy swoim zakresem wykraczające poza wąskie ramy aktywności ustrukturyzowanych (podległych regułom), zorientowanych na cel i silnie rywalizacyjnych (Malcolm 2014). Odchodzi się więc od wąskiej czy dokładniej: słownikowej definicji sportu, określającej go

jako nieutylitarną, dobrowolną aktywność opierającą się na współzawodnictwie, przebiegającą wedle ustalonych zasad oraz bazującą na doskonaleniu cech fizycznych i psychicznych (Lipoński 1987: 312; zob. też Krawczyk 2003: 161–167; por. Coakley 2007: 6; Bell 1987: 2 – za: Nosal 2015)[6]. Tak rozumiany sport pozostaje składową kultury fizycznej, pojmowanej jako „względnie zintegrowany i utrwalony system zachowań w dziedzinie dbałości o rozwój fizyczny, sprawność ruchową, zdrowie, urodę, cielesną doskonałość i ekspresję człowieka, przebiegających według przyjętych w danej zbiorowości wzorów, a także rezultaty owych zachowań" (Krawczyk 2011b: 40; zob. też Nosal 2015: 25 i nast.; Krawczyk 1974: 211; Demel 1974; Wohl 1974).

Oprócz sportu, do domeny kultury fizycznej zalicza się jeszcze wychowanie fizyczne (adresowane do dzieci i młodzieży) oraz rekreację ruchową (czyli spontaniczną aktywność fizyczną w ramach czasu wolnego) (Kunicki 2011: 60–61; Krawczyk 1974: 212; por. Nosal 2015: 26). Segmenty te są względnie samodzielne, lecz przenikają się nawzajem. Jak pisał Bogdan J. Kunicki (2011: 60), „każdy z wymienionych elementów składowych kultury fizycznej stawia sobie, oprócz celów wspólnych, także zadania swoiste, każdy rozmaicie rozkłada akcenty, przyjmuje odmienne hierarchie ważności i wartości"[7]. Zarazem powiązanie wskazanych wyżej trzech elementów jest oczywiste. Wychowanie fizyczne można traktować zarówno jako rodzaj przygotowania (a także selekcji) do profesjonalnej aktywności sportowej, jak i do nawykowego, i kompetentnego realizowania aktywności fizycznej (rekreacja ruchowa) w życiu dorosłym. Sport i rekreacja także mają obszary wspólne, czego najlepszym przykładem będzie tzw. sport czasu wolnego (ang. *leisure-time sport*) odnoszący się do amatorskiej aktywności sportowej w czasie wolnym od pracy (np. amatorskie starty w maratonach ulicznych)[8].

---

[6] Trzeba zaznaczyć, że taki sposób definiowania sportu Nosal nazywa atrybucyjnym, w opozycji do podejścia kontekstualnego, zakładającego, iż sportem jest to, co społecznie jest definiowane jako sport (Nosal 2015). Nosal proponuje przyjęcie strategii ustrukturyzowanego kontekstualizmu w definiowaniu zjawiska sportu, a więc uznanie za sport „zespołu praktyk społecznych, które zbiorowości określają sportem, ale które posiadają również pewną utrwaloną i uniwersalną strukturę, definiowaną w określonej zbiorowości jako grupa fundamentalnych cech wspólnych, koniecznych, by coś określać mianem sportu" (2015: 33). W niniejszej pracy przyjmuje się jednak klasyczne, utrwalone, uznane i czytelne rozumienie sportu, zgodnie z definicją stworzoną przez Lipońskiego.

[7] Kunicki (2011: 59–60) zaznaczał przy tym sceptycznie, że czasem do obszaru kultury fizycznej – oprócz sportu, rekreacji ruchowej i wychowania fizycznego – zalicza się także turystykę i rehabilitację. W odniesieniu do turystyki sprzeciw zgłaszają głównie przedstawiciele nauk ekonomicznych, a w przypadku rehabilitacji – reprezentanci nauk medycznych. Autor niniejszej pracy podziela te wątpliwości.

[8] Arkadiusz Kołodziej (2015: 6–10; zob. też Jankowski i Lenartowicz 2003: 257) wskazuje , że obecnie sport czasu wolnego (nazywany przez niego sportem masowym) zyskuje coraz więk-

Związek sportu, rekreacji ruchowej i wychowania fizycznego wskazywałby na zasadność ich wspólnej naukowej analizy. Stąd termin „socjologia kultury fizycznej" wydaje się określeniem uprawnionym, choć obecnie coraz mniej popularnym. Jego właściwym synonimem mógłby być termin „socjologia sportu", ale opierający się na szerokim ujmowaniu pojęcia „sport" (*vide:* Malcolm). A zatem socjologia sportu *sensu lato* – i takie rozumienie tego terminu jest tutaj proponowane – zajmowałaby się społecznymi kontekstami, uwarunkowaniami, konsekwencjami i przejawami takich fenomenów jak: sport (*sensu stricto*), rekreacja ruchowa oraz wychowanie fizyczne.

Problemy polskiej socjologii sportu

Pytanie o stan polskiej socjologii sportu jest dziś niezwykle ważne. Namysł socjologiczny nad fenomenem sportu ma bowiem w naszym kraju długą, choć skomplikowaną tradycję i chyba warto zapytać o dorobek wspomnianych dekad. Jest to zarazem pytanie ważne w chwili organizowania i „krzepnięcia" Sekcji Socjologii Sportu PTS i dotyczy swoistego bilansu otwarcia: w jakim kontekście, z jakim „bagażem" zaczyna się nowy rozdział w historii socjologicznych badań i analiz sportu w Polsce. Zarazem pojawiają się głosy, wskazujące, że polska socjologia sportu boryka się z poważnymi problemami natury *stricte* naukowej.

Uwagi krytyczne, kierowane pod adresem polskiej socjologii sportu, spotykane są w dyskusjach akademickich podczas konferencji i seminariów, a także w publikowanych materiałach[9]. I tak, Nosal pisze o jej dość wąskich horyzontach i wybiórczym charakterze (2010: 149, 155). Jak konstatuje autor, choć „przybywa publikacji związanych z socjologią sportu, to zwykle ogniskują się one wokół obszarów już w znacznym stopniu zbadanych i opisanych" (tamże, s. 157). Obszary te, według Nosala, to: kibice, olimpizm i aksjologia sportu (tamże, s. 156). Jeszcze ostrzej problem stawiają Radosław Kossakowski i Lesław Michałowski, formułując kategoryczną tezę, iż „na naszym polskim gruncie (…) w ogóle trudno mówić o socjologii sportu jako takiej. Trzeba bowiem wyraźnie powiedzieć, że silnego środowiska parającego się tą subdyscypliną socjologii po prostu nie ma, żaden z uniwersytetów (o niepublicznych

szą popularność. Tym samym znaczenie wolnoczasowej aktywności fizycznej, jako przedmiotu analiz dla socjologów zajmujących się fenomenem sportu, powinno się wyraźnie zwiększać.

[9] Czasem te wątpliwości i niepokoje, dotyczące jakości prac z zakresu socjologii sportu, są sygnalizowane tylko w odniesieniu do pewnych jej pól czy obszarów problemowych, jak moda na bieganie (Stempień 2017: 7–18). Wydaje się jednak, że obserwacje te można uogólniać na całość dorobku subdyscypliny.

uczelniach nie wspominając) nie ma w swych strukturach ani zakładu, ani instytutu, ani katedry socjologii sportu. Na Akademiach Wychowania Fizycznego są oczywiście przedstawiciele nauk społecznych zajmujący się sportem, choć nie będzie nadużyciem stwierdzenie, że również te środowiska nie przyczyniają się do wyrazistego ukształtowania się w socjologii nurtu, który obszernie podejmowałby badania dotyczące sportu" (2013: 9; zob. też Kossakowski i Stachura 2013: 12). Publikowane prace, które można zaliczyć do domeny socjologii sportu, autorzy określają jako pojedyncze, nietworzące żadnej szkoły (Kossakowski i Michałowski 2013: 9). Podobnie nieliczne są kursy socjologii sportu, oferowane studentom. Tym samym polska socjologia sportu wydaje się mieć istotnie słabszą pozycję i dorobek w porównaniu ze swoimi odpowiedniczkami w krajach zachodnich (Wielka Brytania, Niemcy, Francja, Stany Zjednoczone) (Nosal 2010: 148–149, 156–157; Kossakowski i Stachura 2013: 10).

Czy te krytyczne tezy sformułowane w 2010 i 2013 roku zachowały do dziś swoją aktualność? Wydaje się, że odpowiedź na to pytanie powinna być twierdząca, bowiem w wydanej ostatnio książce *Socjologia sportu*, Nosal i Jakubowska (2017: 266–269) przedstawili systematyczny katalog problemów polskiej socjologii sportu, uwzględniając i doprecyzowując znaczną część z powyższych obserwacji. Jak, z troską, zaznaczają autorzy, „większość dostępnych w tej tematyce prac cechuje się atrybutami, które przekładają się na problematyczną wciąż kondycję rodzimej socjologii sportu" (tamże, s. 266). Zaproponowany katalog obejmuje następujące mankamenty subdyscypliny:

1. Teoretyczny charakter studiów (niedobór prac ugruntowanych empirycznie, studia badawcze pozostające na złym poziomie warsztatowym, między innymi pod względem opracowania statystycznego czy wypracowania pogłębionych wniosków; same prace teoretyczne odwołujące się do wąskiego spektrum nienajlepszych i nienajnowszych tytułów).
2. „Okazjonalność" powstających prac (studia inspirowane głównie ważnymi wydarzeniami sportowymi, np. mistrzostwami UEFA EURO 2012, co prowadzi do postrzegania subdyscypliny jako efemerycznej, okazjonalnie pojawiającej się, lecz bez systematycznego gromadzenia dorobku naukowego).
3. Punktowy pejzaż polskiej socjologii sportu (silna koncentracja na niektórych tematach badawczych – dotyczy to zwłaszcza refleksji na temat społecznego fenomenu piłki nożnej w jego różnych kontekstach – przy ignorowaniu innych istotnych zagadnień).
4. Niesocjologiczność tekstów (lub w ogóle ich nienaukowość, z uwagi na brak obiektywności, intersubiektywności, spójnego języka, klarownego określenia paradygmatu i metody) oraz oceniający lub wręcz moralizatorski charakter (nieświadome przyjmowanie za pewniki stanowisk będących jedynie konstruktami ideologicznymi).

Dla powyższego katalogu, jakkolwiek rzeczowego, nie zostały wskazane podstawy empiryczne (poza, *implicite*, własnymi obserwacjami autorów, jako socjologów od lat zajmujących się badaniami i analizami sportu). Problem ten dotyczy zresztą także przywoływanych wyżej obserwacji Kossakowskiego, Michałowskiego, Stachury i Nosala. Warto zatem poddać ten opis, zgodnie z popperowskim wzorem, empirycznemu testowi, traktując go jako zestaw hipotez: odpowiednio konkretnych (falsyfikowalnych) i dobrze ugruntowanych w codziennym doświadczeniu i obserwacji. Autor niniejszego artykułu pozwala sobie podjąć próbę przeprowadzenia takiego testu.

Materiał i metody

Wykonana analiza powinna pozwolić na, przynajmniej częściową weryfikację, zaproponowanego przez Nosala i Jakubowską, katalogu słabości polskiej socjologii sportu. Analiza opiera się na przeglądzie polskiego czasopiśmiennictwa socjologicznego, za lata 2001–2015, pod kątem obecności publikacji z zakresu socjologii sportu. Tym samym oglądowi poddano półtorej pierwszej dekady XXI wieku, a rok 2001, będący początkiem nowego tysiąclecia, został przyjęty – jako punkt „startowy" analizy – arbitralnie, ze względu na swój symboliczny wymiar.

Przyjmuje się tu zarazem dwa założenia. Po pierwsze, obecność prac z zakresu socjologii sportu w polskich czasopismach socjologicznych może zostać uznana za jeden ze wskaźników kondycji subdyscypliny (oprócz między innymi liczby autorów publikujących w danym obszarze, organizacji konferencji naukowych z obszaru, prowadzenia kursów akademickich dla studentów czy współpracy międzynarodowej i wewnątrzkrajowej). Po drugie, obecność (lub jej brak) prac z zakresu socjologii sportu w czasopiśmiennictwie socjologicznym wpływa na postrzeganie tego obszaru refleksji społecznej przez ogół socjologów. To zaś powinno, choćby częściowo, określać szanse dalszego rozwoju tej subdyscypliny w naszym kraju.

Spośród czterech problemów polskiej socjologii sportu w niniejszym tekście podjęta zostanie próba weryfikacji trzech z nich (teoretyczność, okazjonalność, punktowość). Jako że podstawę wnioskowania stanowić będzie kwerenda polskich wiodących periodyków socjologicznych, *ipso facto* pominięty zostanie zarzut czwarty, dotyczący niesocjologiczności tekstów i ich wątpliwego naukowego poziomu czy statusu.

Analizą objęto wszystkie woluminy pięciu wybranych, uznanych, prestiżowych i wysoko punktowanych czasopism socjologicznych z lat 2001–2015. Przy kwalifikacji periodyków do analizy przyjęto rozwiązanie, iż musiały one spełniać jednocześnie trzy warunki. Po pierwsze, musiały ukazywać się w całym

okresie objętym analizą. Po drugie, musiały być periodykami socjologicznymi. Po trzecie, autorzy musieli uzyskiwać, według stanu z 2015 roku, przynajmniej 10 punktów MNiSzW za opublikowanie artykułu w danym czasopiśmie[10]. Do analizy wybrano i włączono następujące polskie[11] pisma naukowe: „Studia Socjologiczne"; „Przegląd Socjologiczny"; „Polish Sociological Review"; „Kultura i Społeczeństwo"; „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny"[12].

W analizie uwzględnione zostały wszystkie woluminy powyższych periodyków, jakie ukazały się w latach 2001–2015. Analiza dotyczyła przede wszystkim obecności prac z zakresu socjologii sportu w czasopiśmiennictwie socjologicznym. Pod uwagę brano więc liczbę artykułów, które mogły zostać zakwalifikowane jako tematycznie przynależne do subdyscypliny, w następującym podziale:

- prace oryginalne (prezentujące własne ustalenia badawcze autora);
- prace teoretyczne-przeglądowe (prezentujące propozycje teoretyczne autora lub opierające się na kwerendzie i analizie dostępnej literatury przedmiotu);
- inne, dodatkowe wypowiedzi naukowe (polemiki, recenzje, sprawozdania z konferencji, listy do redakcji).

Zestawienie objęło tematy poruszane przez autorów (w podziale na trzy segmenty socjologii sportu *sensu lato*: sport, rekreacja ruchowa, wychowanie fizyczne) oraz stosowane metody (ilościowe *versus* jakościowe) i techniki badawcze. Dodatkowo uwzględniono kwestię tzw. numerów tematycznych, jeśli dotyczyły one bezpośrednio obszaru kultury fizycznej. Wszystko to powinno finalnie pozwolić na zweryfikowanie katalogu problemów polskiej socjologii sportu.

Ponieważ prezentowana praca dotyczy polskiej socjologii sportu, więc do analizy włączono tylko artykuły, których autorzy byli afiliowani przy polskich

[10] Pułap wspomnianych 10 punktów MNiSzW został przyjęty arbitralnie, jednak celem było objęcie analizą tych czasopism, które prezentują wyjątkowo wysoki poziom naukowy, są periodykami uznanymi, prestiżowymi i tym samym atrakcyjnymi dla autorów.

[11] Dla jednoznaczności należy zaznaczyć, że wybrane czasopisma są: wydawane przy polskich placówkach naukowych i – z jednym wyjątkiem – publikowane w języku polskim.

[12] Kwartalnik „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" jest czasopismem o wyjątkowej konstrukcji, w każdym kolejnym numerze wyróżniającym działy poświęcone dyscyplinom wskazanym w tytule „Ruchu…". Jak można przeczytać na stronie internetowej tego periodyku, „W naszym kwartalniku publikujemy prace ze wszystkich dziedzin prawa, ekonomii i nauk społecznych, odzwierciedlające bieżący stan i kierunki rozwoju polskiej i światowej nauki o prawie, ekonomii i społeczeństwie oraz prace poruszające aktualne problemy praktyki w tych dziedzinach" (http://rpeis.amu.edu.pl/). Tym samym, w odróżnieniu od pozostałych czasopism uwzględnionych w prezentowanej analizie, nie jest to pismo wyłącznie socjologiczne, lecz socjologia ma ważny udział w jego dorobku wydawniczym.

uczelniach, instytutach badawczych itd. Łącznie analiza objęła 280 woluminów[13], w następującym porządku:

– 60 woluminów kwartalnika „Studia Socjologiczne”;
– 44 woluminy „Przeglądu Socjologicznego”;
– 57 woluminów kwartalnika „Kultura i Społeczeństwo”;
– 60 woluminów kwartalnika „Polish Sociological Review”;
– 59 woluminów kwartalnika „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”.

Prezentację ustaleń badawczych warto rozpocząć od kwestii najbardziej ogólnej: czy w polskich periodykach socjologicznych – adresowanych do ogółu socjologów i publikujących prace z różnych subobszarów socjologii – obecne są teksty przynależne do domeny socjologii sportu *sensu lato*?

Socjologia sportu w polskim czasopiśmiennictwie socjologicznym

W okresie 2001–2015 ukazało się w sumie, w pięciu wybranych periodykach, 28 artykułów, które można uznać za przynależne do socjologii sportu *sensu lato*. Najwięcej studiów dotyczyło fenomenu sportu *sensu stricto* (21), mniej zaś rekreacji ruchowej (7). We wskazanym przedziale czasowym nie opublikowano ani jednej socjologicznej pracy podejmującej zagadnienie wychowania fizycznego. Do wskazanej liczby 28 artykułów należy dodać jedną wypowiedź naukową, w postaci zamieszczonej polemiki z wcześniej opublikowanym artykułem. Łącznie można więc mówić o 29 pracach z zakresu socjologii sportu *sensu lato*, jakie ukazały się w okresie minionych piętnastu lat w pięciu wiodących krajowych periodykach socjologicznych. Uśredniając, mniej więcej w co dziesiątym analizowanym woluminie odnajdowano pracę, którą można było zaliczyć do obszaru dyskutowanej tu subdyscypliny. Szczegółowe dane zestawiono w tabeli 1.

Dwadzieścia dziewięć zidentyfikowanych prac z zakresu socjologii sportu *sensu lato*, opublikowanych w wybranych polskich czasopismach socjologicznych w okresie 2001–2015 to następujące studia (ich numery porządkowe będą wykorzystywane, w odwołaniach, w dalszej części tekstu):

[13] Nie wszystkie czasopisma, objęte analizą, przez cały okres 2001–2015 były kwartalnikami; czasami redakcje przygotowały też tomy łączone. Stąd całkowita liczba przebadanych woluminów jest różna od oczekiwanej wartości 300, którą uzyskano by, gdyby każde z pięciu czasopism, włączonych do analizy, ukazywało się cztery razy w roku przez uwzględnionych 15 lat.

Tabela 1. Prace z zakresu socjologii sportu *sensu lato* w polskim czasopiśmiennictwie socjologicznym z lat 2001–2015

Periodyk	Socjologia sportu *sensu lato*					Liczba woluminów włączonych do analizy
	Podobszary socjologii sportu *sensu lato*			Dodatkowe wypowiedzi naukowe	Razem	
	Sport *sensu stricte*	Rekreacja ruchowa	WF			
„Studia Socjologiczne”	6	–	–	1	7	60
„Przegląd Socjologiczny”	4	–	–	–	4	44
„Kultura i Społeczeństwo”	7	5	–	–	12	57
„Polish Sociological Review”	2	–	–	–	2	60
„Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”	2	2	–	–	4	59
Razem	21	7	–	1	29	280

Źródło: opracowanie własne

1. Rafał Neska (2003), *Czas wolny absolwentów wyższych uczelni – poszukiwanie doznań czy rekreacja?* „Kultura i Społeczeństwo” nr 4.
2. Kamila Biały (2006), *Modelowanie ciała jako wartość we współczesnej polskiej kulturze popularnej: porównanie osiedlowej siłowni i komercyjnego klubu fitness*, „Kultura i Społeczeństwo” nr 4.
3. Aleksander Lipski (2008), *Czas wolny w czasie życia. Przyczynek do analizy społeczeństwa nowoczesnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 4.
4. Dominik Antonowicz, Łukasz Wrzesiński (2009), *Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii*, „Studia Socjologiczne” nr 1.
5. Tomasz Sahaj (2009), *Kibicowanie futbolowe, religia i socjologia sportu*, „Studia Socjologiczne” nr 3.
6. Krzysztof Łęcki (2009), *Śląski „Ruch” – ponowoczene meandry regionalnej tożsamości (na przykładzie klubu piłkarskiego i jego społecznego otoczenia)*, „Studia Socjologiczne” nr 4.
7. Dominik Antonowicz, Radosław Kossakowski, Tomasz Szlendak (2011), *Ostatni bastion antykonsumeryzmu? Kibice industrialni w dobie komercjalizacji sportu*, „Studia Socjologiczne” nr 3.
8. Honorata Jakubowska (2012), *Zasady wynagradzania w sporcie w kontekście idei sprawiedliwości i równości płci*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 1.
9. Anna Datko (2012), *Turystyka tatrzańska i etos turysty w dobie nowoczesności*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 2.

10. Dominik Antonowicz, Radosław Kossakowski, Tomasz Szlendak (2012), *Piłkarz jako marka i peryferyjny kibic jako aborygen. O wybranych społecznych konsekwencjach komercjalizacji sportu*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 3.
11. Tomasz Sahaj (2012), *Aktywność stadionowa kibicowskich grup „ultras" jako przejaw specyficznej komunikacji społecznej*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 3.
12. Michał Lenartowicz (2012), *Klasowe uwarunkowania sportu z perspektywy teorii Pierre'a Bourdieu*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 3.
13. Honorata Jakubowska (2012), *Trzymanie kobiet na dystans. Wykorzystywanie kategorii płci, rasy i różnicy w profesjonalnym sporcie*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 3.
14. Marcin Kępiński (2012), *„Zapaśnik" – ucieczka do wolności*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 3.
15. Dorota Mroczkowska (2012), *Wymarzone style życia Polaków. O pragnieniach, fantazjach, aspiracjach dotyczących wypoczynku i czasu wolnego*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 4.
16. Marta Pikora (2013), *Aktorzy, kreatorzy, konsumenci widowiska sportowego. Rzecz o polskich klubowych kibicach piłkarskich*, „Studia Socjologiczne" nr 3.
17. Wojciech Woźniak (2013), *Sport Mega Events and the Need for Critical Sociological Research: the Case of Euro 2012*, „Przegląd Socjologiczny" nr 3.
18. Jacek Burski (2013), *Euro 2012 – The End and the Beginning of Polish Football Supporters*, „Przegląd Socjologiczny" nr 3.
19. Marcin Gońda (2013), *Supporters' Movement "Against Modern Football" and Sport Mega Events. European and Polish Contexts*, „Przegląd Socjologiczny" nr 3.
20. Radosław Kossakowski (2013), *Proud to be Tukker. A Football Club and the Building of Local Identity: The Case of FC Twente Enschede*, „Przegląd Socjologiczny" nr 3.
21. Waldemar Cudny, Rafał Rouba (2013), *A Large Sports Events in the Eyes of the Host City's Inhabitants: the Example of Wrocław*, „Polish Sociological Review" nr 4.
22. Honorata Jakubowska (2014), *Od przemilczenia do* coming outu – *status mniejszości seksualnych w sporcie*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 1.
23. Jakub Ryszard Stempień (2014), *Płeć maratonu – sport czasu wolnego w doświadczeniu kobiet*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 1.
24. Jakub Niedbalski (2014), *Jak „wyceniane" są osiągnięcia sportowe osób niepełnosprawnych? Analiza zjawiska z perspektywy socjologicznej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" nr 3.

25. Marek Kucia, Bogna Wilczyńska (2014), *Antysemityzm stadionowy. Analiza i interpretacja zjawiska*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 4.
26. Radosław Kossakowski (2015), *Chuligaństwo czy figuracja w procesie cywilizowania? Recepcja szkoły Leicester a świat polskich kibiców piłkarskich*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 1.
27. Honorata Jakubowska (2015), *Wiedza pozadyskursywna i sposoby jej badania na przykładzie przekazywania i nabywania sportowych umiejętności*, „Studia Socjologiczne" nr 3.
28. Jakub Niedbalski (2015), *Przemiany percepcji własnego ciała przez osoby z niepełnosprawnością fizyczną uprawiające sport*, „Studia Socjologiczne" nr 3.
29. Jakub Niedbalski (2015), *The Process of Becoming an Active Disabled-Person – the Psycho-Social Mechanisms of Sport's Influence on Physically Disabled Individuals*, „Polish Sociological Review" nr 4.

Najwięcej artykułów z obszaru socjologii sportu ukazało się w kwartalniku „Kultura i Społeczeństwo". Było ich aż 12, czyli stanowiły one dwie piąte wszystkich odnalezionych studiów. W tym czasopiśmie było też szczególnie dużo (aż 5) prac, których autorzy podejmowali problem aktywnego czasu wolnego (rekreacji ruchowej). Najmniej tekstów z zakresu socjologii sportu opublikowano w „Polish Sociological Review" (2), „Przeglądzie Socjologicznym" (4), a także kwartalniku „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" (również 4)[14].

Właściwe wydaje się wyróżnienie dwóch subokresów, w uwzględnianym tu przedziale czasowym 2001–2015. Pierwszy z nich obejmowałby lata 2001–2008 i byłby czasem jedynie akcydentalnego pojawiania się publikacji z zakresu socjologii sportu w periodykach socjologicznych. W ciągu tych ośmiu lat ukazały się w analizowanych czasopismach tylko 3 prace, które można zaliczyć do dyskutowanej tu subdyscypliny. Natomiast pozostałe zidentyfikowane artykuły (w liczbie 26) opublikowano w drugim z wyróżnionych okresów (lata 2009–2015).

Rok 2009 był zarazem specyficzny i „przełomowy". Po okresie zasadniczej nieobecności prac z zakresu dyskutowanej tu subdyscypliny w analizowanych czasopismach socjologicznych, właśnie w 2009 roku w „Studiach Socjologicznych" miała miejsce minidyskusja autorów zajmujących się problematyką sportu (dokładniej: fenomenem kibicowania piłkarskiego). W trzech z czterech

[14] Należy jednak zaznaczyć, że w „Polish Sociological Review" oraz „Przeglądzie Socjologicznym" ukazały się prace, które można by zaliczyć do socjologii sportu, ale które nie spełniały warunku afiliowania przy polskiej uczelni, instytucie badawczym itd. i stąd nie zostały włączone do dalszej analizy.

woluminów pojawiły się artykuły z zakresu socjologii sportu. Zgodnie z zamieszczonym wyżej wykazem, w numerze 1/2009 ukazał się tekst Antonowicza i Wrzesińskiego pt. *Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii*. Natomiast w numerze trzecim „Studiów Socjologicznych" zamieszczono esej polemiczny, przygotowany przez Sahaja pt. *Kibicowanie futbolowe, religia i socjologia sportu*. Wreszcie w numerze czwartym ukazała się praca Łęckiego pt. *Śląski „Ruch" – ponowoczesne meandry regionalnej tożsamości (na przykładzie klubu piłkarskiego i jego społecznego otoczenia)*.

Rok 2009 stanowi zatem początek bardziej znaczącej obecności tekstów z obszaru socjologii sportu w polskim czasopiśmiennictwie socjologicznym. To swoiste „ożywienie" należy zapewne wiązać z wyborem, w kwietniu 2007 roku przez Komitet Wykonawczy Unii Europejskich Związków Piłkarskich (UEFA), polsko-ukraińskiej kandydatury do organizacji Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej 2012. Jak pisze Stanisław Kamykowski, „turniej stanowił przyczynek do wielu ciekawych konferencji, seminariów czy paneli dyskusyjnych. Na rynku wydawniczym pojawiło się kilkadziesiąt monografii i tomów zbiorowych poświęconych w głównej mierze tematyce sportu w perspektywie szeroko rozumianych nauk społecznych" (2014: 6). W odniesieniu do okresu poprzedzającego mistrzostwa Kamykowski pisze (tamże, s. 5), że Polacy funkcjonowali i myśleli w „paradygmacie piłki nożnej". Być może, w pewnym ograniczonym zakresie, sformułowanie to można by też zastosować do opisu ówczesnej debaty naukowej w obszarze dyscyplin społecznych.

Warto zaznaczyć, że niedługo po 2009 roku redakcje kwartalników „Kultura i Społeczeństwo" oraz „Przegląd Socjologiczny" przygotowały numery tematyczne poświęcone problematyce sportowej[15]. W przypadku pierwszego ze wskazanych czasopism był to wolumin *Sport w kulturze* (3/2012). Jeśli zaś chodzi o „Przegląd Socjologiczny", to numer 3/2013 był numerem anglojęzycznym, na który składało się 7 artykułów. Pięć z nich dotyczyło piłki nożnej (w tym mistrzostw UEFA EURO 2012), pozostałe miały bardziej ogólnosportowy charakter.

Gdyby prześledzić roczną liczbę publikacji z zakresu socjologii sportu w pięciu periodykach objętych analizą (patrz powyższy wykaz 29 artykułów), widoczna byłby tendencja wzrostowa[16]. Z czasem uformowała się grupa badaczy,

[15] Warto też przypomnieć o „sportowym" numerze tematycznym „Przeglądu Socjologii Jakościowej" pt. *Sport w dyskursie. Dyskurs sportu* (2/2015). Periodyk ten – jakkolwiek prestiżowy i uznany – nie został jednak włączony do prezentowanej analizy, gdyż nie ukazywał się w całym okresie nią objętym. Podobnie w 2015 roku ukazał się numer tematyczny kwartalnika „Miscellanea Anthropologica et Sociologica" (4/2015) poświęcony fenomenowi piłki nożnej.

[16] Liniowa funkcja trendu rocznej liczby publikacji z zakresu socjologii sportu, w pięciu periodykach objętych analizą, dla całego okresu 2001–2015 wyrażałaby się wzorem: $y = 0{,}4036x - 1{,}2952$.

którzy ostatecznie utworzyli wspomnianą Sekcję Socjologii Sportu PTS. Ważny (choć może nie jedyny) impuls do takiej aktywizacji publikacyjnej, konsolidacji czy rozwoju środowiska socjologów sportu płynął właśnie z faktu organizacji przez Polskę i Ukrainę Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej 2012.

Powyższa ewidencja obecności prac z zakresu socjologii sportu w polskim czasopiśmiennictwie socjologicznym niejako samoczynnie kieruje uwagę w stronę podejmowanych tematów oraz sposobów ich opracowania. Czym zatem zajmują się polscy socjolodzy sportu?

Polska socjologia sportu: rodzaje prac, podejmowane problemy, stosowane metody

Przede wszystkim należy stwierdzić, że spośród 29 zidentyfikowanych prac, przynależnych do obszaru socjologii sportu *sensu lato*, tylko 14 można zaliczyć do grona prac oryginalnych (zawierających prezentację wyników własnych badań empirycznych, najczęściej z odwołaniem do odpowiednich kontekstów teoretycznych)[17]. Tyle samo (również 14) było prac teoretycznych lub przeglądowych, których autorzy prezentują wywody spekulatywne, ugruntowane w przywoływanych zdarzeniach czy *casusach* lub opierają się na przeglądzie badań innych (często zagranicznych) autorów[18].

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że w okresie szesnastu lat objętych analizą, w żadnym z pięciu głównych polskich periodyków socjologicznych nie ukazała się ani jedna recenzja książki z zakresu socjologii sportu oraz ani jedno sprawozdanie z konferencji interesującej z punktu widzenia tej subdyscypliny. Wydaje się tymczasem, że opracowywanie recenzji książek stanowi ważny element debaty naukowej w humanistyce, umacniając tożsamość dyscypliny (lub subdyscypliny), a przede wszystkim pełniąc funkcję kontrolną (wskazywanie słabości warsztatowych, błędów lub przeciwnie – podkreślanie wysokiej wartości poznawczej poszczególnych monografii) (Sułek 2011: 226)[19].

W odniesieniu do podejmowanej tematyki, faktycznie (zgodnie z hipotezą Nosala i Jakubowskiej) można stwierdzić swoistą nadreprezentację studiów,

[17] Do grona prac oryginalnych zaliczono teksty: (1), (2), (6), (9), (14), (15), (16), (20), (21), (23), (24), (25), (28), (29).

[18] Do grona prac teoretycznych lub przeglądowych zaliczono teksty: (3), (4), (7), (8), (10), (11), (12), (13), (17), (18), (19), (22), (26), (27). Wspomniany esej polemiczny Sahaja (tekst nr 5) został zaliczony do grona innych, dodatkowych wypowiedzi naukowych.

[19] Swego rodzaju wyjątek może stanowić recenzja książki Michała Lenartowicza *Klasowe uwarunkowania sportu i rekreacji ruchowej z perspektywy teorii Pierre'a Bourdieu*, przygotowana przez Jakuba Ryszarda Stempnia i zamieszczona w – nieobjętym analizą – „Przeglądzie Socjologii Jakościowej" (2/2015).

w których analizowane jest zagadnienie popularności piłki nożnej (kibicowanie, wielkie imprezy piłkarskie, „świat futbolu"). Do tej kategorii należała prawie połowa (14) wszystkich prac z domeny socjologii sportu *sensu lato*[20]. Mniej więcej co czwarta praca (7) dotyczyła sportu grup dyskryminowanych (niepełnosprawni, kobiety, mniejszości seksualne)[21] lub rekreacji ruchowej i sportu czasu wolnego (także 7 przypadków)[22]. Należy zaznaczyć, że powyższa typologia tematów nie ma charakteru rozłącznego, niektóre prace mogły zostać zaliczone do więcej niż jednej kategorii. Do żadnej z powyższych kategorii nie przypisano tylko 2 studiów (14, 27).

Można więc mówić o pewnej monokulturze tematycznej prac przynależących do polskiej socjologii sportu, lecz określenie „monokultura" można odnosić nie tylko do podejmowanej problematyki (głównie futbol), ale i do stosowanych metod badawczych (w przypadku prac oryginalnych). Otóż w zdecydowanej większości (11 z 14 prac opierających się na wynikach badań własnych) odwoływano się do metod jakościowych, grupujących techniki oparte na rozumieniu, bogactwie znaczeń, przy podkreśleniu wyjątkowości wypowiedzi, obserwacji i respondentów (Babbie 2004: 48–50)[23]. Do grona prac ilościowych (opierających się na standaryzowanych technikach badawczych, z zastosowaniem mniej lub bardziej wyrafinowanych metod statystycznych) z obszaru socjologii sportu *sensu lato* można zaliczyć tylko 4[24] (w tym jedna łącząca podejście kwalitatywne z kwantytatywnym).

W obszarze metod jakościowych korzystano z następujących technik badawczych: wywiady swobodne (osiem przypadków), obserwacja socjologiczna (trzy przypadki), analiza zawartości dokumentów (jeden przypadek), analiza treści (jeden przypadek), analiza filmoznawcza (jeden przypadek). Natomiast w domenie metod ilościowych wykorzystywano przede wszystkim techniki ankietowe (dwa przypadki) i „badania sondażowe", bez dokładniejszej charakterystyki (również dwa przypadki).

[20] Prace odnoszące się do fenomenu piłki nożnej (w jego różnych odsłonach i kontekstach) to teksty: (4), (5), (6), (7), (10), (11), (16), (17), (18), (19), (20), (21), (25), (26).

[21] Prace odnoszące się do sportu przedstawicieli grup dyskryminowanych to teksty: (8), (13), (22), (23), (24), (28), (29).

[22] Prace podejmujące kwestię rekreacji ruchowej to teksty: (1), (2), (3), (9), (12), (15), (23).

[23] Prace oryginalne, których autorzy wykorzystywali jakościowe metody badań, to teksty: (1), (2), (6), (9), (14), (16), (20), (24), (25), (28), (29).

[24] Prace oryginalne, których autorzy wykorzystywali ilościowe metody badań, to teksty: (2), (15), (21), (23).

Zakończenie

Wykonana analiza cechuje się określonymi ograniczeniami. Opierała się ona tylko na, jakkolwiek dość szeroko zakrojonej, kwerendzie polskich czasopism socjologicznych. Nie uwzględniła zatem prac polskich socjologów sportu drukowanych w periodykach czy książkach zagranicznych, choć takie sukcesy oczywiście mają miejsce[25]. Nie uwzględniła też publikacji książkowych (monografii) poświęconych problematyce sportu w perspektywie socjologicznej. Książki takie – o bardzo różnej poznawczej wartości – ukazują się co pewien czas[26]. Wreszcie, pominięto wszystkie prace socjologiczne, socjologizujące lub społecznie zorientowane, dotyczące sportu, które są drukowane poza obiegiem socjologicznym (np. w periodykach z obszaru nauk o kulturze fizycznej). Zatem obraz dokonań polskiej socjologii sportu opierający się na wykonanej kwerendzie czasopism niewątpliwie nie jest kompletny. Z drugiej strony, odwołano się do publikacji w czasopismach, a więc do tej formy prezentacji ustaleń naukowych, która niewątpliwie jest współcześnie uznawana za najbardziej pożądaną czy właściwą. Kwerendą objęto najbardziej uznane, wiodące polskie periodyki socjologiczne, w których publikacja artykułu uznawana jest – jak się zdaje – za rzecz prestiżową, istotną dla dorobku danego autora. Wydaje się więc, że uchwycono to, co ważnego „dzieje się" w polskiej socjologii sportu i w jaki sposób (raczej skromny i merytorycznie ograniczony) subdyscyplina ta jest obecna w ogólnej debacie socjologicznej.

Wskazane mankamenty wykonanej analizy – w postaci nieuwzględnienia dorobku monograficznego, zagranicznego i funkcjonującego poza zinstytucjonalizowanym dyskursem socjologicznym – mogłyby zostać usunięte za sprawą przygotowania osobnego, obszernego raportu, jednoznacznie i całościowo

[25] W ostatnich latach teksty polskich socjologów sportu (zarówno artykuły, jak i recenzje książek) można było odnaleźć choćby w „Journal of Sport and Social Issues" czy „International Review for the Sociology of Sport". Wskazać tu można choćby następujące pozycje: 1/ Michał Lenartowicz (2013) *Family leisure consumption and youth sport socialization in post-communist Poland: A perspective based on Bourdieu's class theory* „International Review for the Sociology of Sport"; 2/ Honorata Jakubowska, Simon Ličen (2017) *The role of newspapers in the formation of gendered national identity: Polish coverage of women's and men's basketball championships* „International Review for the Sociology of Sport"; 3/ Honorata Jakubowska, Alex Channon, Christopher R Matthews (2016) *Gender, Media and Mixed Martial Arts in Poland: The Case of Joanna Jędrzejczyk* „Journal of Sport & Social Issues"; 4/ Radosław Kossakowski (2017) *From Communist Fan Clubs to Professional Hooligans: A History of Polish Fandom as a Social Process* „Sociology of Sport Journal". Pamiętać też należy, że Jakubowska opublikowała w 2017 roku nakładem wydawnictwa Routledge książkę pt. *Skill Transmission, Sport and Tacit Knowledge. A Sociological Perspective*.

[26] Regularnie monografie poświęcone problematyce sportu w perspektywie nauk humanistycznych wydawane są między innymi nakładem Salezjańskiej Organizacji Sportowej RP oraz w ramach publikacji po konferencjach Polskiego Towarzystwa Nauk Społecznych o Sporcie.

diagnozującego stan polskiej socjologii sportu. W takim opracowaniu (najpewniej wieloautorskim) osobne miejsce powinno zostać poświęcone zgłaszanemu problemowi niesocjologiczności czy wręcz nienaukowości niektórych prac, pretendujących do przynależności do dyskutowanej tu subdyscypliny. Aspiracje niniejszego tekstu nie są aż tak wysokie. Autor chciał raczej poddać empirycznemu testowi niektóre, aktualnie formułowane, sądy dotyczące problemów polskiej socjologii sportu *sensu lato* (teoretyczność, punktowość, okazjonalność). Weryfikacja tych zastrzeżeń, na gruncie analizy polskiego czasopiśmiennictwa socjologicznego, wydaje się nieść określone pożytki poznawcze i pozwalać na sformułowanie pewnych rekomendacji.

Należy zatem stwierdzić, że katalog problemów polskiej socjologii sportu, zaproponowany przez Nosala i Jakubowską, w przeprowadzonym teście „obronił się". Po pierwsze (w odniesieniu do zarzutu „teoretyczności" prac), zgodnie z przewidywaniami, stwierdzono niedobór tekstów empirycznych-oryginalnych, przy zasadniczej nadreprezentacji studiów teoretycznych czy przeglądowych. Jak słusznie stwierdzają Nosal i Jakubowska, „wybór takiej właśnie orientacji to z pewnością rozwiązanie wygodniejsze, ale i dostarczające zarazem nieugruntowaną empirycznie wiedzę" (2017: 266). Jest to więc pewna słabość subdyscypliny, a opcja budowania swoistych przejść między teorią i badaniami (w modelu dedukcyjnym poprzez empiryczne testowanie hipotez lub w modelu indukcyjnym poprzez uogólnianie obserwacji z badań) nie cieszy się wystarczającą popularnością.

Po drugie, potwierdzono „punktowy" charakter polskiej socjologii sportu: prowadzone badania i analizy dotyczą głównie fenomenu piłki nożnej (szczególnie „eksploatowany" wydaje się problem aktywności kibiców piłkarskich), a także aktywności sportowej reprezentantów grup dyskryminowanych (niepełnosprawni, kobiety) oraz wolnoczasowej aktywności fizycznej Polaków. Tym samym postulowane przez Nosala i Jakubowską (2007: 269 i nast.) nowe pola badawcze dla polskiej socjologii sportu (ulepszanie sportowego ciała, mediatyzacja sportu, kwestie tożsamościowe w sporcie, płeć w sporcie, nieludzcy bohaterowie widowisk sportowych, sport jako element polityki społecznej) wydają się faktycznie atrakcyjne i warte „zagospodarowania".

Wreszcie, po trzecie, wskazane numery tematyczne czasopism i pewna czasowa koncentracja prac, objętych analizą, potwierdzają występowanie specyficznych mód, w ramach których pewne atrakcyjne tematy (*vide*: UEFA EURO 2012) są chętnie podejmowane *ad hoc* przez licznych autorów. Przeświadczenie to konfirmuje fakt, że spośród autorów[27] analizowanych tekstów spora część nie zajmuje się na stałe problematyką kultury fizycznej w jej różnych aspektach, a wymienione

[27] Osobnym interesującym zagadnieniem pozostaje silna nadreprezentacja mężczyzn wśród polskich socjologów sportu (w proporcji 4:1). Spośród 36 autorów zidentyfikowanych 29 prac z zakresu dyskutowanej subdyscypliny, tylko 9 było płci żeńskiej.

„sportowe" artykuły stanowią w ich dorobku naukowym swoisty wyjątek. Można też postawić tezę, że pewnym impulsem dla rozwoju polskiej socjologii sportu była właśnie polsko-ukraińska inicjatywa organizacji wspomnianych Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej 2012. Tym samym polska socjologia sportu ma (a z pewnością miała do tej pory) charakter „okazjonalny" czy wręcz przygodny.

Wykonana analiza pokazała zarazem, że polska socjologia sportu *sensu lato* zajmuje się głównie samym sportem, a dopiero w dalszej kolejności innym komponentem kultury fizycznej, jakim jest rekreacja ruchowa. Pomijane są też socjologiczne aspekty wychowania fizycznego. Można więc mówić i o takim „skrzywieniu" subdyscypliny w jej rodzimej postaci.

Wobec powyższych ustaleń należałoby zgłosić postulat opracowywania większej liczby prac oryginalnych, zwłaszcza opierających się na wynikach badań ilościowych, gdyż tych jest obecnie, w polskiej socjologii sportu, szczególnie mało. Dalsze studia z zakresu socjologii sportu *sensu lato* powinny też uwzględniać nowe obszary tematyczne. Do katalogu nowych pól problemowych, zaproponowanych przez Nosala i Jakubowską (2017: 269 i nast.) warto dodać potrzebę szerszej eksploracji obszaru amatorskiej aktywności fizycznej (rekreacja ruchowa), odgrywającej coraz większą rolę w życiu ludzi. Warto też podejmować socjologiczne badania nad wychowaniem fizycznym, budującym kompetencje fizyczne i kreującym swoisty „sportowy" kapitał kulturowy (*vide:* teoria Pierre'a Bourdieu).

Na koniec należy wskazać na problem szczególnej wagi i szczególnego znaczenia dla zapewniania dobrej jakości publikacji socjologicznych, dla promowania prac wartościowych oraz dla identyfikowania oraz korygowania błędów warsztatowych. Chodzi mianowicie o recenzje książek z obszaru socjologii sportu. Jak wskazano wyżej, pojawiają się opinie, iż wśród prac z zakresu socjologii sportu nietrudno jest spotkać te o niewielkich walorach intelektualnych, niespełniające nawet podstawowych standardów naukowych (Nosal i Jakubowska 2017: 267). Wobec tego za bardzo niepokojące trzeba uznać, iż wskazanym krytycznym opiniom o niskiej jakości prac z zakresu socjologii sportu nie towarzyszyła do tej pory gotowość opracowywania stosownych recenzji, kierowanych do redakcji czasopism socjologicznych. Należy powtórzyć, że w ciągu 15 lat, objętych wykonaną kwerendą, w żadnym z pięciu wiodących polskich periodyków socjologicznych nie ukazała się ani jedna recenzja książki z obszaru socjologii sportu. Jest to, jak się zdaje, poważna słabość debaty naukowej toczonej w obrębie subdyscypliny. Oczywiście wskazać można, że nikła, zdawkowa czy „uładzona" krytyka naukowa pozostawała bolączką całej polskiej socjologii od wielu lat[28]. Nie jest to jednak właściwy argument dla dalszego utrzymywania się takiego stanu rzeczy w subdyscyplinie.

[28] W latach siedemdziesiątych XX wieku Antoni Sułek pisał, iż w polskich periodykach socjologicznych „publikowane recenzje są zbyt opisowe, zdawkowe i łagodne. Dowodem może

Literatura

Babbie, Earl. 2004. *Badania społeczne w praktyce*. Tłum. W. Betkiewicz i inni. Warszawa: WN PWN.

Bell, Bowyer. 1987. *To Play the Game. An Analysis of Sport*. New Jersey: Transaction.

Coakley, Jay. 2007. *Sports in Society*. New York: McGraw-Hill Companies.

Demel, Maciej. 1974. *Pojęcie kultury fizycznej*. W: Z. Krawczyk (red.). *Filozofia i socjologia kultury fizycznej*. Warszawa: PWN, s. 215–218.

Hajduk, Edward i Fabian Hajduk. 2013. *Szkice z socjologii sportu*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa.

Jakubowska, Honorata i Przemysław Nosal. 2017. *Wstęp*. W: H. Jakubowska i P. Nosal (red.). *Socjologia sportu*. Warszawa: WN PWN, s. 7–9.

Jankowski, Krzysztof W. i Michał Lenartowicz. 2003. *Między wyczynem a sportem powszechnym*. W: Z. Dziubiński (red.). *Społeczny wymiar sportu*. Warszawa: Salezjańska Organizacja Sportowa RP, s. 249–258.

Kamykowski, Stanisław. 2014. *Wprowadzenie do socjologicznych szkicy empirycznych o sporcie*. W: S. Kamykowski (red.). *Socjologia sportu. Szkice empiryczne*. Warszawa: Fundacja na rzecz Warsztatów Analiz Socjologicznych, s. 5–12.

Kilias, Jarosław. 2016. *Polska socjologia sportu w świecie: Andrzej Wohl i Komitet Badawczy Socjologii Sportu Międzynarodowego Towarzystwa Socjologicznego* – referat przedstawiony podczas International Scientific Conference „Sport in Sociology. Sociology about Sport" w dniach 21–21.04.2016 w Poznaniu.

Kołodziej, Arkadiusz. 2015. *O potencjale i kierunkach rozwoju socjologii sportu*. „Opuscula Sociologica" 2: 5–18.

Kosiewicz, Jerzy. 2007. *Considerations on Socio-Philosophical Disciplines of Physical Culture Sciences*. „Physical Culture and Sport. Studies and Research" 1: 356–359.

Kosiewicz, Jerzy. 2008. *Socjologia sportu w Europie – perspektywa historyczna i badawcza*. „Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology" 8: 17–21.

Kossakowski, Radosław i Krzysztof Stachura. 2013. *Sport jako niezagospodarowana nisza w naukach społecznych*. W: R. Kossakowski, K. Stachura, A. Strzałkowska i M. Żadkowska (red.). *Futbol i cała reszta. Sport w perspektywie nauk społecznych*. Pszczółki: Wydawnictwo Orbis Exterior, s. 9–16.

Kossakowski, Radosław i Lesław Michałowski. 2013. *O potrzebie socjologicznego wglądu w świat sportu*. W: R. Kossakowski i L. Michałowski (red.). *Sport, sportowcy, kibice. Perspektywa socjologiczna*. Pszczółki: Wydawnictwo Orbis Exterior, s. 7–15.

---

być to, że nie zdarzyło się w ostatnich latach, by autor poczuł się sprowokowany do udzielenia na łamach czasopisma odpowiedzi recenzentowi" (2011: 227). Natomiast Jan Lutyński odnosząc się do kondycji polskiej socjologii po 1956 roku do lat osiemdziesiątych, stwierdzał: „charakterystyczna dla omawianego okresu (…) jest mała liczba polemik i słabość krytyki prac socjologicznych, przejawiająca się m.in. w małej liczbie, powierzchowności i grzecznościowym charakterze recenzji w czasopismach" (1990: 89).

Krawczyk, Barbara i Zbigniew Krawczyk. 1998. *Socjologia sportu*. W: Z. Krawczyk i K. Sowa (red.). *Socjologia w Polsce*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, s. 441–457.

Krawczyk, Zbigniew. 1974. *Kultura fizyczna – rozumienie i funkcje społeczne*. W: Z. Krawczyk (red.). *Filozofia i socjologia kultury fizycznej*. Warszawa: PWN, s. 211–214.

Krawczyk, Zbigniew. 2003. *Sport jako zwierciadło współczesnego społeczeństwa*. W: Z. Dziubiński (red.). *Społeczny wymiar sportu*. Warszawa: Salezjańska Organizacja Sportowa RP, s. 161–167.

Krawczyk, Zbigniew. 2011a. *Powstanie i rozwój socjologii kultury fizycznej*. W: Z. Dziubiński i Z. Krawczyk (red.). *Socjologia kultury fizycznej*. Warszawa: Akademia Wychowania Fizycznego im. J. Piłsudskiego, s. 19–37.

Krawczyk, Zbigniew. 2011b. *Teoretyczne orientacje w socjologii kultury fizycznej*. W: Z. Dziubiński i Z. Krawczyk (red.). *Socjologia kultury fizycznej*. Warszawa: Akademia Wychowania Fizycznego im. J. Piłsudskiego, s. 38–51.

Kunicki, Bogdan J. 2011. *Społeczeństwo, kultura, kultura fizyczna*. W: Z. Dziubiński i Z. Krawczyk (red.). *Socjologia kultury fizycznej*. Warszawa: Akademia Wychowania Fizycznego im. J. Piłsudskiego, s. 52–66.

Lipoński, Wojciech. 1987. *Humanistyczna encyklopedia sportu*. Warszawa: Wydawnictwo Sport i Turystyka.

Lutyński, Jan. 1990. *Nauka i polskie problemy. Komentarz socjologa*. Warszawa: PIW.

Malcolm, Dominic. 2014. *The Social Construction of the Sociology of Sport: A Professional Project*. „International Review for the Sociology of Sport" 49: 3–21.

Nosal, Przemysław i Honorata Jakubowska. 2017. *Zakończenie. Kierunki rozwoju polskiej socjologii sportu*. W: H. Jakubowska i P. Nosal (red.). *Socjologia sportu*. Warszawa: WN PWN, s. 265–276.

Nosal, Przemysław. 2010. *Niebyt, marginalizacja, amorficzność. Trudne przypadki polskiej socjologii sportu*. W: P. Łuczenko i D. Wincenty (red.). *Jedna nauka – wiele historii. Dzieje subdyscyplin socjologicznych w Polsce*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 148–159.

Nosal, Przemysław. 2014. *Technologia i sport*. Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra.

Nosal, Przemysław. 2015. *Społeczne ujęcie sportu. (Trudne) definiowanie zjawiska i jego dyskurs*. „Przegląd Socjologii Jakościowej" 11: 16–38.

Stempień, Jakub Ryszard. 2017. *Wprowadzenie. Kilka uwag o stanie badań nad polską modą na bieganie A.D. 2016*. W: J.R. Stempień (red.). *Moda na bieganie – zapiski socjologiczne*. Łódź: Uniwersytet Medyczny w Łodzi, s. 7–18.

Sułek, Antoni. 2011. *Obrazy z życia socjologii w Polsce*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza.

Szczepański, Jan. 1972. *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN.

Wohl, Andrzej. 1974. *Kultura fizyczna i jej specyfika*. W: Z. Krawczyk (red.). *Filozofia i socjologia kultury fizycznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 219–221.

Wohl, Andrzej. 1988. *Socjologia kultury fizycznej. Zarys problematyki*. Warszawa: Wydawnictwa Akademii Wychowania Fizycznego

Woźniak, Wojciech. 2011. *Najlepsi na świecie? O fenomenie siatkówki i jej kibiców w Polsce*. W: Ł. Rogowski i R. Skrobacki (red.). *Społeczne zmagania ze sportem*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, s. 289–309.

www.rpeis.amu.edu.pl (strona internetowa kwartalnika „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny").

On the Sociology of Sport in Poland

Abstract

The article analyzes the condition and achievements of the sociology of sport in Poland. It discusses some vital controversies related to the subject and the name of the sub-discipline (sociology of sport *versus* sociology of physical culture). The article also scrutinizes the list of the weaknesses of the sociology of sport in Poland (among them: narrow spectrum of issues, lack of original studies and poor quality of studies), that the literature had hitherto provided. The aim of the article is to carry out an empirical verification of the catalogue of these problems. The verification is conducted by means of the analysis of five Polish sociological journals (*Studia Socjologiczne, Przegląd Socjologiczny, Polish Sociological Review, Kultura i Społeczeństwo* and *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*) from the period of 2001-2015, covering a total number of 280 volumes. Twenty-nine papers belonging to the sub-discipline are identified. The findings confirm that the study themes undertaken by the sociology of sport in Poland are not diverse (mainly: football and hooligan groups' activities) and that theoretical studies are visibly overrepresented. In the conclusions, the neglected fields and forms of sociological debate on the sphere of physical culture are listed (particularly, the lack of book reviews).

Keywords: sociology of sport, sociology of physical culture, sport, physical recreation, physical education, sociological journals.